

30 ԲԱՐԱ

ՄԷՃՄՈՒՆԻՏԻ ԱՆՊԱՐ

ԲԱՐԱ 30

DIRECTION DU JOURNAL
MEDJMOUA-I-AHBAR
65 Grand'rue de Péra, Taxim, 65

ՍԱԳՈՒՆԷ ԶԻՆԵՐԻՆԻՍՏԻՆԻ
Իսթանբուլ իշխն Էրուս 60
Թաթար իշխն 85
Մեմլուկի Էնեկպլիկ իշխն Ֆրանկ 20

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԴԻՆԻՍՏԻՆԻ
ԿԻՆԵՆԷՐԻ ՆԷՇԵՐ ՕԼՈՒՆՈՒՐ
Իսթանբուլ իշխն Բազարը :
Թաղ խորհրդին մեմլուկ իշխն Գրանդալ :

مجموعه اخبار
کتابخانه قاجاریه نوین

ԵՐԵՎԱՆԻ ԹԵՐԶԵԱՆ ԱՅՍՈՐՈՒՆ ԹԵՐԶԵԱՆ

Նրկու տարի է Հայ-Կաթողիկէ ամբողջ հասարակութիւնը մէկ անձով զբաղեցաւ : — Թերզեանն է այն — տարի մը նաւերու ելքէն զայն ներքողելու, փառաբանելու, իրեն կարծեցեայ բարեմասնութիւնները թուելու, ցուցադրելու, անոր արժանիքը բարձրացնելու, վերջապէս զինքը Կ-Պատրիարքական Աթոռը հասնցնելու, եւ մօտ տարի մ'է օր կը զոհուի միեւնոյն անձը քննադատելու, պախարակելու, անոր թերութիւնները ցուցադրելու, վերջապէս զայն Կ-Պատրիարքական Աթոռէն վալ առնելու :

Ժամանակն է կարծենք լուրջ խորհրդաժողովի մը ընելու այս երկու հակա-հասանքներու նկատմամբ, դրական քննա-նութիւն մը կատարելու, կարծիքները քննելու, իրական մարդը մէջտեղ դնելու, իր իսկութեամբ և կշիռով հանրա-յին կարծիքը մէկ օրոշողութեան մը բե-րելու համար : Սակայն խնդրոյ մէջ չմը-տած, ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք ա-մէն անոնց մասնաւորաբար, որոնք այս խնդրով կը հետաքրքրուին, որոնք գոր-ծունեայ դեր մ'ունին կամ ունենայ կ'ու-նեն, և որոնք անկեղծօրէն հասարակու-թեան բարիքը կ'աւելնեն :

Այս գրութեամբ մեր նպատակն է ա-մենուն մտքերը համոզմամբ համաձայնե-ցնել, միացնել համեմատութեամբ գոր-ծելու համար, հասարակութեան մէջ պա-րապ տեղը երկպառակութեան, գիտութե-ան անկեղծօրէն վեճերու առիթ չթողլու համար :

Այստարիս վրայ ազգերու վիճակները մեծ փոփոխութիւններ կրեր են, և յաճախ անգամ գործերը և դէպքերը, ակնկալ-ութիւնն աւելի անակնկալ արդիւնքներ տուեր են : Պատմութիւնը կը ցուցնէ որ ճշմարտութիւն կարճ չըլլան մէջ փոքրիկ անխաղձութիւններ, մեծ և ծանր հետե-ւանքներ ունեցած են ազգերու բաղդին վրայ : Բարձրիկ անխաղձութիւններ, ո-րոնք յետոյ խիստ զոհողութիւններով քաւուած են, կամ ոչ մէկ գնով կրցած չեն գարմանալու : Այսպիսի պատմական և վճռական յրջանի մէջ է, որ կը գը-նաւորուի, ուր փոքրիկ անխաղձութիւն մը կրնայ ծանր և անդամանելի հետեւանք-ներ ունենալ : Այսպիսի սխալմունք մը չգործելու համար կը շեշտենք թէ, պէտք է մէկ կողմ խոզուր ամէն անհատական մասնակի նկատումներ, նպատակներ, յա-ւանութիւններ, ու հետեւանք մօլթ և անորոշ ձեռնարկներ, հաւատարմու-թեամբ, անձնաւորութեամբ և հաւաքա-րար ծառայելու հասարակաց բարեւոյն նպատակներ :

Տարի մը ամբողջ ժողովուրդը մը թեր-զեանն ու միակ թերզեանն պօռաց, ա-ռանց գիտնալու թէ ինչու : Կարծես հի-րոսիս եղած, մաքնիսական հոսանքի մե-քենական ազդեցութեան տակ, այդ ա-նունը կ'երազուէր, առանց զայն անչ-նայու, նա ամենուն մտքին մէջ այն ե-րեւակայական իտեպ մարդն էր, որ ու-նէր ամէն լաւ յատկութիւններ, ձիրքեր, կարողութիւններ, բարեմասնութիւններ :

Եւ ոչ մէկ պակասութիւն, ոչ մէկ թերու-թիւն չէր եղած : Եւ ոչ իսկ մտքէ անցը-նել թէ կրնայ գտնուիլ անոր վրայ : Ի-րաւ էին այս անխաղձութիւնները և ինչ-դրական ցոյցերու վրայ հիմնուած : Եւ ք-չէր ուզեր այս հակակշիռ քննութիւնը ընել, գուցէ վախճանով որ մի գուցէ յու-սախար արդիւնք ունենար : Իր երեւա-կայական զղեակը փչեր, ու նախադա-կը համարուէր յուսադրական քաղցր երազով օրորուիլ, մինչեւ որ անաւոր ի-րականութիւնը եկաւ, և մտքերը ցնցեց, երազները ցնդեցան, արեւը ու գիտն ի-րականութիւնը զգացուց : Բայց ամէն մարդ թերզեանի այդ երեւակայական համարի չէնքին հիմ մը դրած էր թէ և աւազի վրայ : Ու անաւանիկ այդ հի-մերը, ոմանց համար թերզեանն անուշ ու հրապուրիչ շնորհ մ'ունէր իւր խօսուած-քին մէջ : Նա քաղցր ձայն ունէր, ուրիշ-ներու համար նա համակրելի դէմք մ'ու-նէր : Դեռ եւրոպացիներ համար, նա համար-ձակութիւնն ունեցեր էր Ալեքսանի պէս Պատրիարքի մը առջեւ համարձակ խօսե-լու, ընդդիմանալու, ոմանց համար նա շատ լեզուներ գիտէր և սահուն կերպով ֆրանսերէն կը խօսեր, ոմանց համար նա շատ խստապահանջ էր քահանայից դէմ, ոմանց համար նա գիշերները ու-ստեն գրութիւններով կ'աշխատէր, Եւր-պայի ընտ ևր իմացներ, շատերու հա-մար նա աղքատներու, թրուսներու, խեղճերու անուշով կը խօսէր : Եւ աւելի շատերու համար նա համարեական ուժեղիկ կառավարութեան դէմ խօսած էր, և ա-մենուն համար նա դրամ ձեռք ձգելու գաղտնիքն ունէր, ամէն կողմանէ դրամ կը հաւաքէր, հարուստ էր : Ահաւանիկ ասոնք և այս կարգի են հիմերը թերզեա-նի հին համարին : Բայց տոնք ամէնքը միակողմանի դիտուած կարելի է լաւ ձի-քեր նկատուին, բայց բաւական չեն բարձր դիրքի և պաշտօնի մարդը չիներու և ընդ-հակառակն անոնք կրնան նոյն իսկ պա-կասութիւններ ըլլալ, ինչպէս որ են թեր-զեանի վրայ : Կլտիկ օրինակ մը բաւա-կան է : Լաւ է յանուն աղքատի, թըլ ոււառի, կարօտի խօսիլ, ողորմութիւն, օգնութիւն ձեռք բերելու համար : Բայց եթէ ձեռք բերուած ողորմութիւնը աղ-քատին չարօտի, շատ գէշ բան կ'ըլլայ : Վասն զի տուողը այլ եւրի իրական աղ-քատի մը չի տար : Այսպէս եղած են թեր-զեանի կարծեցեայ բովանդակ ձիրքերն ու բարեմասնութիւնները : Ինչ որ գործը և փորձը կ'ապացուցանէ, իւր Առանայի մէջ ունեցած պաշտօնավարութիւնը ըստ երեւոյթին շատ փառլուն, յաջողակ, գոր-ծունեայ և արդիւնաւոր կը կարծուի, բայց եթէ լուրջ քննութիւն մ'ըլլայ, խիստ հակակշիռ մը տակ առնուի, անախա-վերածութեան բովանդակ անցնի, անակա-ցած դուռն պիտի գայ, կրօնապէս, բա-րոյապէս թէ նրկայէ, Երկայն պիտի ըլլայ հոս ներկայացնել այդ մանրամասն քննութիւնը, համառօտակի այսպիսի ը-սենք, որ Առանայի վրձակին մէջ թեր-զեան մտած ժամանակ աւելի բազմաթիւ էր Կաթողիկէ հասարակութիւնը : Իսկ անոր եղած ժամանակ անհամեմատ աւե-լի պահած : (պատճառ վերջին կողմաբար չէ) : Հակառակ իւր ձեռքին տակ ամէնա-ընտր եկեղեցականները գտնուելուն, ո-րոնք հետզհետէ իրմէ զօրեղ ձեռքէն փա-

խեր են : Համեմատութեամբ իր ձեռքը անցած մեծագուծար դրամին՝ նրկական ոչինչ արգիւն չկայ, ու օրինաւոր, ար-դիւնաւոր գործ մը տեսնուած չէ : Հա-կառակ իւր այնքան քրաւոր տեղեկա գիրներուն և բարանացի հրապարիչ յայ-տարարութիւններուն, այն կանոնաւոր դըպ-բաց մը, որմանց մը, աղքատանց մը եղած, տեսած ու արգիւնք մը տուած չեն, ու իրեն ամբողջ գործունեութիւնը եղած է չէնք : Այսինքն քար քարի վրայ դրուել, քակուել, փլցուել, չինուել, ու նորէն քակուել ու նորէն չինուել են : Եւ այս կերպով սպառել են սեծամեծ գաւմարներ : Եւ զորք կրնայ այս մեր ը-սածները փորձով և քննութեամբ ստուգել :

Այսպէս թերզեան Առանայի մէջ ստեղ-ծեց իրեն ինքնագլուխ վարչութիւն մը քաւածոյ, անխաղձ ու անխորհուրդ : Իր ըովէն միշտ հեռացնելով ո'վ որ ոչ միայն կը համարձակէր իր րրածներուն դիտ-ղութիւն ընել, այլ նոյն իսկ մտքէն իր-մէ դժգոհ ըլլալու կապիւծները կ'ուստար : Այսպէս էր Առանայի մէջ, բայց անկէ դուրս ինքզինքը ժամանակին մարդը ցը-ցնելու աշխատած է : Ըստ պարագային ինքզինքը ազատամիտ, պահպանող, յա-ռաջադիմական, կրօնասէր, ազգասէր ե-րեւցնելու ջանացած է՝ համաձայնելով միշտ իւր խօսական տրպիւ : Ու այսպէս իր չուր-ջը չինած էր մեծ համբաւն ու Ամէն բան էր ըով խօսք էր առանց գործի, առանց դրական արդիւնքի : Ահա այդ էր «երե-կաւան թերզեանը» :

«Զիք ինչ ի ծածուկ օր ոչ յայտնեցի և գաղտնի որ ոչ ծանցի» կ'ընէ Ս. Ա-ւետարանը : Ու հարկ էր որ թերզեան ի յայտ գար իւր իսկութեամբ, ինչ որ ե-ղաւ այսօր : Մեծամասնութիւնը Եկեղե-ցական դասակարգին Եպիսկոպոսներէն սկսեալ մինչ պարզ վարդապետներ քիչ շատ կը ճանչնային թերզեանը և յաճախ անգամ խորհուրդ կուտային զգաւանալ անկէ՝ յայտնելով որ նա կարծեաւ մար-դը չէ : Բայց ոչ ք-չայդ յայտարարու-թիւնը ընդունելու արամադրութեան մէջ չէր, ամէն մարդ կ'աւելնէ անձամբ փորձը առնուլ այդ կարծեաւ մեծ մարդուն : Ու այսօր ամէն անոնք որոնք իրեն հետ յարաբերութիւն ունեցան, որոնք մօտէն զինքը ճանչցան, անձամբ փորձը առին, հասկցան յուսախաբ ըլլալին : Բայց տա-կաւին կան եղբի անձինքներ, որոնք չեն ուզեր ուրիշին փորձով օգտուիլ, կ'ուզեն իրենք ալ անձամբ փորձը առնել : Ու անա-յայդպիսիներու համար ի վեր կը հանենք «այս օրուան թերզեանը» :

Մարդ մը իւր գործերին կը հասկըց ուր, կը դատուի : Ինչ ըրաւ թերզեան իւր մէկ տարուան պաշտօնավարութեան ժամանակ : Մէկ խօսքով կ'ըսենք ամէն բան խռովեց, տակն ու վրայ ըրաւ, խա-ղաբեց, կանխամտածութեամբ, պղտոր ջուրի խռովութեան խառն սկզբութեան մէջ իրմով զբաղուել : Զինքը տեսնելու առիթ չտալու համար, ու այդ գուրը գոր փո-րեց՝ անոր մէջ ինքը ինչպէս :

Ինքը երբեմն կրօնական այնպիսի նա-րութիւններ սկսաւ, որոնք շատ Եպիս-կոպոսներու աչքի դաւաւ, իրեն դիտողու-թիւններ եղան, և ինքը ծաղրեց այդ ն-

պիսկոպոսները իրեն անձկամիտ, ազգա-ու ասոր համար էր որ Եպիսկոպոսներէն շատերը համամիտ չէին իր կաթողիկե-սացման գիտնալով որ անխաղձ ու ինք-նազուխ ընկացեով փորձանքներ պիտի բերէ ազգին զուլում :

Բայց Պօլիսը Առանայ չէ, և ոչ ալ Կ-Պատրիարքութիւնը Առանայի Առաջ-նորդութիւն : Թերզեան գաւազնեց որ չի պիտի կարենայ Ազգին հետ խաղալ, ըստ քաւածոյից ընթանալ, ուստի կրօնքի դրօշին տակ ուզ'ից պատրաստուիլ, անոր անուան տակ իր օմահաճեցով առաջ մղել :

— Այս, կրօն չը գորաւոր է, բայց եր-բեք պատուարուն չըլլար նենգամտու-թեան : — Ու ժ չուրդական արգար պա-հանջները խեղ ելու համար, ինչ ինչ կէտեր՝ որոնք կ'ըլլային երկկողմանի մեկ-նուելի, դէպ ի գէ կողմը մեկնեց, ու ամ-բողջ ժողովուրդը մը կրօնքի դէմ կուսող ներկայացուց, ու՛ն ուր կրօնքի խնդիր չկար : Ու ինքզինքը քաւածոյից համար, Եկեղեցւոյ Գերագոյն իշխանութիւնը մէջ տեղ խառնեց, և Քահանայապետի անու-նը մէջտեղ նետեց, գիտնալով որ այդ Ա-նունը պատկառ'իչ է ամբողջ Հայ-Կաթո-ղիկէից համար : Այս կերպով մէկ կողմա-նէ ժողովուրդը շփոթեցնելու, և միւս կողմանէ, եթէ իրեն ընդդիմութիւն ըլ-լայ, Արքայան Քահանայապետին դէմ ե-լած ցուցունելու համար, օրպէս զի ինքը մէջտեղէն ազատի, իր թերութիւնները այդ հեղինակաւոր Անուն շուքին տակ ծածկել ուզեց : Ու առիթներ ալ տը-ւաւ, գրգռեց ժողովուրդը այսպիսի սխալ մը գործելու : Բայց ժողովուրդը գիտնալ տալ «զի այսին կայսեր և զԱռաւմտեան Աստուծոյ» : Կառավարութեան առջեւ ալ փորձեց ժողովուրդը ապստամբ ներկայա-ցնելու : Բայց կառավարութիւնը որ մօ-տանց տեղեկութիւն ունէր Հայ-Կաթողիկէ ժողովրդեան զգացման և իրմէ լաւ կը ճանչնար զանոնք, հասկցաւ եղած դաւը, ու արդար դատաստանը կտրեց : Թերզեան այս դատաստանէն աղքատեցով և քաւա-կելով որ միեւնոյն դատաստանը պիտի ըլ-լայ Հաւան կողմանէ ալ : Բայց ժողով-րդեան գիրկը նետուելու, նեղութեան օրերը անցնելու համար : Եւ նա որ բնաւ ժողովը ու ժողովուրդը ճանչնալ չէր ու-զեր : Զիմեց ժողովրդեան : Կանչեց զա-նոնք, անոնց առջեւ լացաւ : Եւ խա-տացաւ ընդունիլ ու գործադրել հին կա-նոնադրութիւնը, խնդրելով որ համաձայ-նութեան գան, ժողովուրդին հետ հաշ-տուին, ու ինքը Կ-Պատրիարք մնայ :

Անոնք որ թերզեանի այս առաջար-կութեան կ'աւելնէ հաւատալ թող գասին : Եթէ ժողովուրդը կրօնքի հակառակ էր ու թերզեան կրօնքի սկզբունքներու ու պաշտ-պանութեան կը ծառայէ, ինչպէս կրնայ անոնց հետ համաձայնիլ : Իրմէ համա-ձայնութեամբ անոնց համազումները և ըզ-գացումները մէկէն կը փոխուին : Եւ ան-որ Կաթողիկէ չէ, մէկէն Կաթողիկէ՛ն ըլլա-լայ : Պիտի ըսէ որ, կանոնադրութիւնը կրնայ աղէկ կողմը մեկնուիլ, ու ինչ այն իմաստով է որ կ'ընդունի : արդ- ինչու միշտ հիմալ այն իմաստով չընդունուե-ցաւ : Ըսել է թէ գիտնալով հանդերձ չա-րակամութեամբ մեկնեց :

Փոքրիկ ակնարկութիւն մ'ալ իր շուր-ջը հաւաքած պաշտօնէից մասին : Թեր-զեան միշտ իր Պատրիարքութեան ա-

Իշպու ինթիմալն տիկեր գաբարու
րը վէ մուսսէլաթը, Միութիւնն ի

Մանկիկ ինքնուպ զե
Միտիոր մեկուպի դագերա
ՅՈՎ.Զ. ԹՕԼԱՅԵԱՆ
Ի ՏԱՐԷ ԽԱՆԷ
Երևան Թագսիմեաշի Ե. 65